

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ТА РЕЗЕРВИ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

А. Іванова

Одеський державний аграрний університет

Визначено основні напрямки оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств. Обґрунтовано види функціональної ефективності структурних змін на рівні аграрного підприємства. З метою оцінки ефективності і, виходячи зі стратегічного підходу необхідності інтеграції всіх компонентів розвитку аграрних підприємств, визначено агрегований індекс ефективності розвитку аграрного підприємства. Визначено елементи, що формують ефективність стратегії інтегрованого росту аграрних підприємств.

Ключові слова: *ефективність розвитку; стратегія інтегрованого росту; види функціональної ефективності структурних змін; критерії ефективного розвитку підприємства.*

Вступ. Ефективний розвиток аграрного підприємства орієнтований на досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю й стабільністю, на створення необхідних умов для досягнення такого балансу. Структурним змінам у даному випадку повинна піддаватися будь-яка функція чи сукупність функцій підприємства. Таким чином, функціональну ефективність структурних змін можна оцінити шляхом зіставлення витрат і отриманих результатів,

пов'язаних зі здійсненням визначених структурних перетворень усередині підприємства, спрямованих на досягнення оптимального балансу між ефективністю діяльності підприємства й стабільністю її положення.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що теоретико-методологічні та прикладні аспекти організаційно-економічних чинників та визначення резервів підвищення діяльності аграрних підприємств знайшли відображення працях вітчизняних економістів: О.М. Алімов, О.І. Амоша, Ю.М. Бажал, Т.Г. Бень, І.А. Бланк, О.С. Галушко, В.М. Геєць, С.Б. Довбня, В.І. Саллі, М.Г. Чумаченко й інші. Із закордонних спеціалістів, включаючи вчених країн СНД, окремими аспектами цих питань займались: М.С. Абрютіна, Є.Ф. Брігхем, О.В. Грачев, В.В. Ковальов, М.Н. Крейніна, Г.В. Савицька, Р.С. Сайфулін, Дж. Ван Хорн, Е. Хелферт, А.Д. Шеремет та інші.

Метою дослідження є визначення особливостей оцінки діяльності аграрного підприємства та пошук напрямків підвищення її ефективності.

Результати досліджень. Ефективність виробництва являє собою економічну категорію, що відображає широкий комплекс умов функціонування виробничих сил і виробничих відносин, що у сукупності забезпечують процес розширеного відтворення. Цей процес, пов'язаний з виділенням таких основних напрямків оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств як ефективність виробничого, ринкового, фінансового, соціального й екологічного розвитку. Відповідно до цього виділяємо наступні види функціональної ефективності структурних змін (рис. 1).

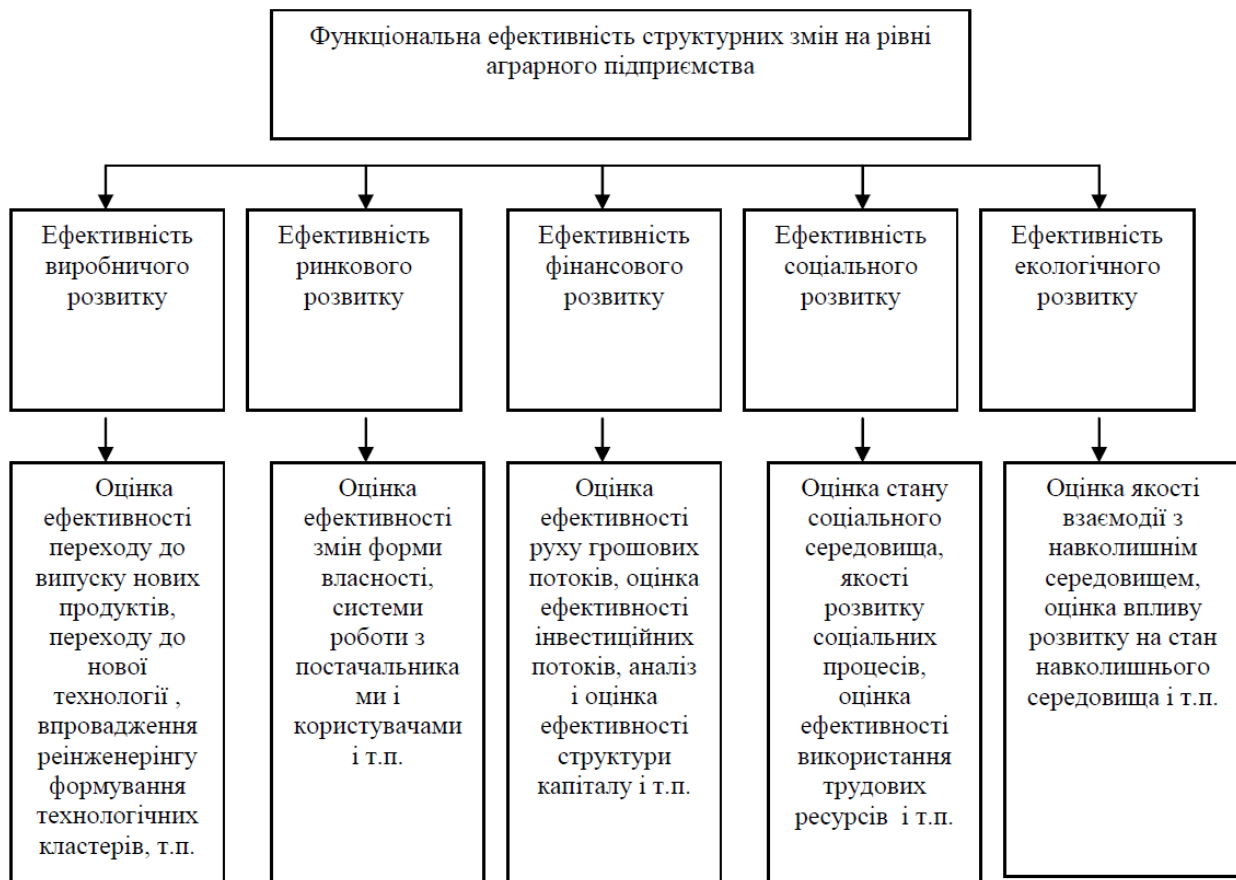

Рис. 1. Види функціональної ефективності структурних змін на рівні підприємства

Таким чином, доцільним є виділення наступних видів функціональної ефективності:

- ефективність виробничих змін чи виробничого розвитку (оцінка ефективності переходу до випуску нових продуктів, переходу до нової технології виробництва, кардинальна зміна виробничої діяльності);
- ефективність ринкового розвитку (оцінка ефективності зміни форми власності, системи роботи з постачальниками й споживачами);
- ефективність фінансового розвитку (оцінка ефективності руху грошових потоків, оцінка ефективності інвестиційних потоків, аналіз і оцінка ефективності структури капіталу і т.п.);
- ефективність соціального розвитку (оцінка стану соціального середовища, якості розвитку соціальних процесів, оцінка ефективності використання трудових ресурсів і т.п.);
- ефективність екологічного розвитку (оцінка якості взаємодії з навколишнім середовищем, оцінка впливу розвитку на стан навколишнього середовища і т.п.).

Виділені елементи є основними, тому що саме вони формують процес розвитку і є системостворюючими для нього. При цьому в структурних змінах існують не тільки самі елементи системи, але і внутрішньо системні відносини — управління розвитком (відповідно до рівнів управління – загальнодержавне управління розвитком, управління регіональним розвитком), формування стратегії розвитку, взаємодії між різними рівнями управління і т.д. Таким чином, необхідно оцінити ще й ефективність внутрішньо системних структурних змін. Ефективність виробничих змін, або виробничого розвитку, безпосередньо пов'язана із впровадженням виробничих інновацій, технологічних структурних змін.

До них можна віднести:

- виробництво досконало нової продукції на колишніх чи знов створених потужностях. Багато підприємств, що опинились в кризовому стані, намагалися знайти свою нішу за рахунок радикальних виробничих перетворень;
- зміцнення конкурентних позицій на основі впровадження реінженірингу чи модернізації бізнесу, випуску унікальної для окремого регіону (і країни в цілому) продукції;
- формування технологічних кластерів, що припускає інтеграцію різних підприємств усередині одного комплексу в єдину структуру з метою створення безупинного технологічного ланцюжка для виробництва й реалізації будь-якого виду продукції. При цьому, як правило, вдається знизити собівартість виробленої продукції (у тому числі споживаної на різних стадіях технологічного процесу), прискорити її реалізацію, варіювати в міру необхідності її якістю і технічними характеристиками, а також нормалізувати грошовий обіг між організаціями-ланками технологічного ланцюжка.

Ефективність фінансового розвитку оцінюється на основі стану вхідних і вихідних грошових потоків. На рівні підприємств вона знаходить своє відображення в балансі, у розрізі його статей. Тому ефективність фінансових змін оцінюється по наступних блоках:

- ефективність використання активів підприємства;
- ефективність використання пасивів підприємства.

При оцінці ефективності використання активів, особливе значення для підприємств здобувають питання управління структурними змінами в складі активів поза обігом і дебіторської заборгованості. Ці зміни полягають, як правило, у максимальному скороченні частки недоходних чи малоприбуткових активів у їхній сукупній структурі. Під скорочення в першу чергу підпадають об'єкти соціально-культурної сфери (дитячі садки, будинку культури, оздоровчі установи і т.д.), що раніше значилися на балансі великих підприємств [1, с.250] Ефективність використання пасивів для аграрних підприємств пов'язана зі структурними змінами в складі власного капіталу і кредиторської заборгованості. Зміна структури власників – це не тільки посилення позицій визначених сторін за рахунок інших, але зміна власників узагалі. Зміни в складі кредиторської заборгованості спрямовані на подолання кризових явищ, пов'язаних із заборгованостями, що нагромадилися за роки кризи підприємства. Шляхи подолання подібних ситуацій можуть бути не зовсім коректними, тому що пов'язані або з "заморожуванням" частини чи всього обсягу боргів, або з таким способом фінансового оздоровлення, при якому на базі підприємств-боржників створюються нові підприємства, не обтяжені зобов'язаннями, а "старі" підприємства залишається формальним відповідачем по в загальне безнадійним зобов'язанням. Досить складною для формалізації є оцінка ефективності ринкових і внутрішньо системних змін. Об'єктом у цих випадках є форма власності підприємства, вид господарської діяльності (робота за визначеними схемами,), система управління підприємством (наприклад, комплексна інформаційна система). Соціальна й екологічна функціональна ефективність розвитку аграрних підприємств є найбільш складними з погляду їхньої оцінки. Причина ця полягає у тому, що їхня реалізація має основною метою стабілізацію (як внутрішню, так і зовнішню) організації, а тому не можна розраховувати на збільшення обсягів прибутку в короткостроковому періоді. Оскільки переважна більшість підприємств стурбована вирішенням поточних фінансових питань при повному ігноруванні проблем стратегічного розвитку, соціальний і екологічний фактори сьогодні практично ними не розглядаються. Керівники й власники підприємств, що переслідують стратегічні цілі, можуть домогтися успіху тільки за рахунок підвищення того чи іншого виду (чи сукупності видів) функціональної ефективності в залежності від поставлених задач. Для оцінки названих видів ефективності і, виходячи зі стратегічного підходу необхідності інтеграції всіх компонентів розвитку аграрних підприємств, можна використовувати наступний агрегований індекс ефективності розвитку аграрного підприємства:

$$I_{\text{цртт}} = I_{\text{фнэ}} * I_{\text{ффэ}} * I_{\text{фрэ}} * I_{\text{фвэ}} * I_{\text{фсэ}} * I_{\text{фээ}}, \quad (1)$$

де $I_{\text{фнэ}}$ – індекс функціональної виробничої ефективності;

$I_{\text{ффэ}}$ – індекс функціональної фінансової ефективності;

$I_{\text{фрэ}}$ - індекс функціональної ринкової ефективності;

$I_{\text{фвэ}}$ - індекс функціональної внутрішньо системної ефективності;

$I_{\text{фсэ}}$ – індекс функціональної соціальної ефективності;

$I_{фээ}$ – індекс функціональної екологічної ефективності.

Величина кожного індексу визначається як відношення показників за поточний і базисний періоди відповідно. З огляду на те, що кожний з виділених видів ефективності є комплексною величиною, для їхнього розрахунку можна використовувати методику, яка формалізована в такий спосіб:

$$E = \sum_{i=1}^n E_i \pm \sum_{i=1}^n E_{ni} \quad (2)$$

де E_i – ефективність, отримана за рахунок i -го фактора виробничого, технічного, організаційного чи соціального характеру; E_{ni} – ефективність, отримана за рахунок соціально-психологічного фактора, обумовленого i -м фактором виробничого, технічного, організаційного чи соціального характеру; n – кількість факторів.

Слід зазначити, що пропонований індекс оцінки ефективності охоплює широкий спектр її складових елементів, але не може повною мірою оцінити всі ефекти розвитку і різну спрямованість дії всього кола факторів росту. Комплексний системний підхід до оцінки ефективності саме інтегрованого росту підприємств вимагає вивчення теорії кластерів і розробки на її основі стратегії розвитку аграрного підприємства в рамках конкретних територіальних господарських комплексів. Ефективність стратегії інтегрованого росту аграрних підприємств у національному масштабі і на рівні окремих підприємств припускає внесення значних змін у форми й методи управління. Підприємствам необхідно перебудовувати свої системи управління, виділяючи як основну мету ефективність розвитку. Вимірювана співвідношенням результату й витрат, ефективність управління розвитком тим вище, чим більше обумовлений управлінськими впливами ріст усіх складових вартості підприємства над зростом витрат. Перехід до нових форм і методів управління, орієнтованого на ефективний розвиток пов'язаний з розробкою і впровадженням у широких масштабах програм розвитку. Ці програми можуть бути різноманітними, концентруючи увагу або на технічних аспектах виробничого процесу, або на соціальних важелях, або упор робиться на матеріальне стимулювання. Загальним елементом у всіх цих програмах є процедура виміру ефективності розвитку - рівня, динаміки, взаємозв'язку з фінансовими показниками - як необхідна умова для контролю за реалізацією цілеспрямованих управлінських дій. Розробка програм розвитку, на відміну від програм, спрямованих на поліпшення поточних фінансових показників, інвестиційних програм досить новий напрямок не тільки в практиці вітчизняного аграрного виробництва, але й у закордонній практиці [2, с.120]. При оцінці оптимальності досягнутого рівня розвитку повинне бути порівняне збільшення витрат, викликане концентрацією зусиль на процесах розвитку, з економією і корисним ефектом, що одержує як саме підприємство (його власники й працівники), так і зовнішнє середовище, у якій воно функціонує. Тому визначення сукупної ефективності розвитку аграрного підприємства виходить за рамки галузевих результатів діяльності і включає такі складові як соціальний і екологічний ефект. Ефективність розвитку аграрних підприємств,

викликаючи підвищення рівня розвитку інших сфер господарської діяльності і поліпшуючи соціальні й екологічні аспекти зовнішнього середовища, позначається на ефективності і в інших секторах економіки і приводить до підвищення рівня життя населення в цілому. Відсутність методів оптимізації управління розвитком вимагає насамперед вибору й обґрунтування критеріїв оптимальності розвитку і його ефективності. Критерієм ефективності розвитку може стати ефективність економіки в цілому. Цей критерій, що пов'язує досягнення результату, заданого функцією національної економіки, у найбільшій мірі відповідає головній мети розвитку кожного суспільства – стабільне й стійке збільшення добробуту всього населення в гармонії з навколишнім природним середовищем. Однак, для практичного застосування приходиться використовувати інші критерії, що побічно відбивають головну мету у вигляді неформалізованої функції. Для кількісної оцінки ефективності стратегії інтегрованого росту аграрних підприємств також необхідно розподіляти міру ефекту й витрат, пов'язаних з отриманням цього ефекту. З глобального критерію ефективності випливають локальні критерії. Вони повинні враховувати специфіку відповідного рівня управління, на якому вимірюється ефективність, і бути підлеглим головному критерію. Усі основні елементи, що формують ефективність стратегії інтегрованого росту аграрних підприємств, можна представити у вигляді схеми (рис. 2), на якій у якості основних складових виділені:

- економічні ефекти (обсяг випуску продукції, обсяг продажів, прибуток, операційний прибуток, прибуток після сплати податків і т.п.);
- соціальні ефекти (рівень зарплати, рівень доходів, якість життя, охорона праці і т.п.);
- геополітичні ефекти (положення щодо світових ринків, імідж, вплив);
- екологічні ефекти (стан навколишнього середовища, норми забруднення, очищення);

Крім того, загальна стратегія інтегрованого росту повинна охоплювати такі напрямки розвитку як [1, с.180]:

- розширення попиту та пропозиції вітчизняних аграрних товарів на внутрішньому ринку шляхом підвищення збалансованості виробництва, створення сприятливих умови для ведення бізнесу на основі відповідного податкового, грошового, валютного й митного регулювання;
- впровадження технічних і екологічних стандартів;
- диверсифікованість товарної структури виробництва відповідно до потреб ринку;
- надання аграрним підприємствам можливості самостійно будувати свою господарську діяльність і прагнути до виробництва продукції з порівняно високим рівнем доданої вартості з метою поглиблення на своїх ринкових сегментах, адаптуючись при цьому до структурних змін, визначеними державними пріоритетами розвитку .

Для забезпечення ефективного розвитку аграрним підприємствам необхідно враховувати і такі критерії як:

- платоспроможний попит на продукцію і перспективи його росту;

- наявність сприятливих умов для одержання конкурентних переваг;
- прибутковість господарювання, що зможе забезпечити можливість самофінансування розширеного відтворення й поліпшення його якісних параметрів;
- можливість використання мультиплікаційного ефекту, пов'язаного з розвитком пріоритетного виробництва, тобто його позитивний вплив на інші виробництва й сфери діяльності.

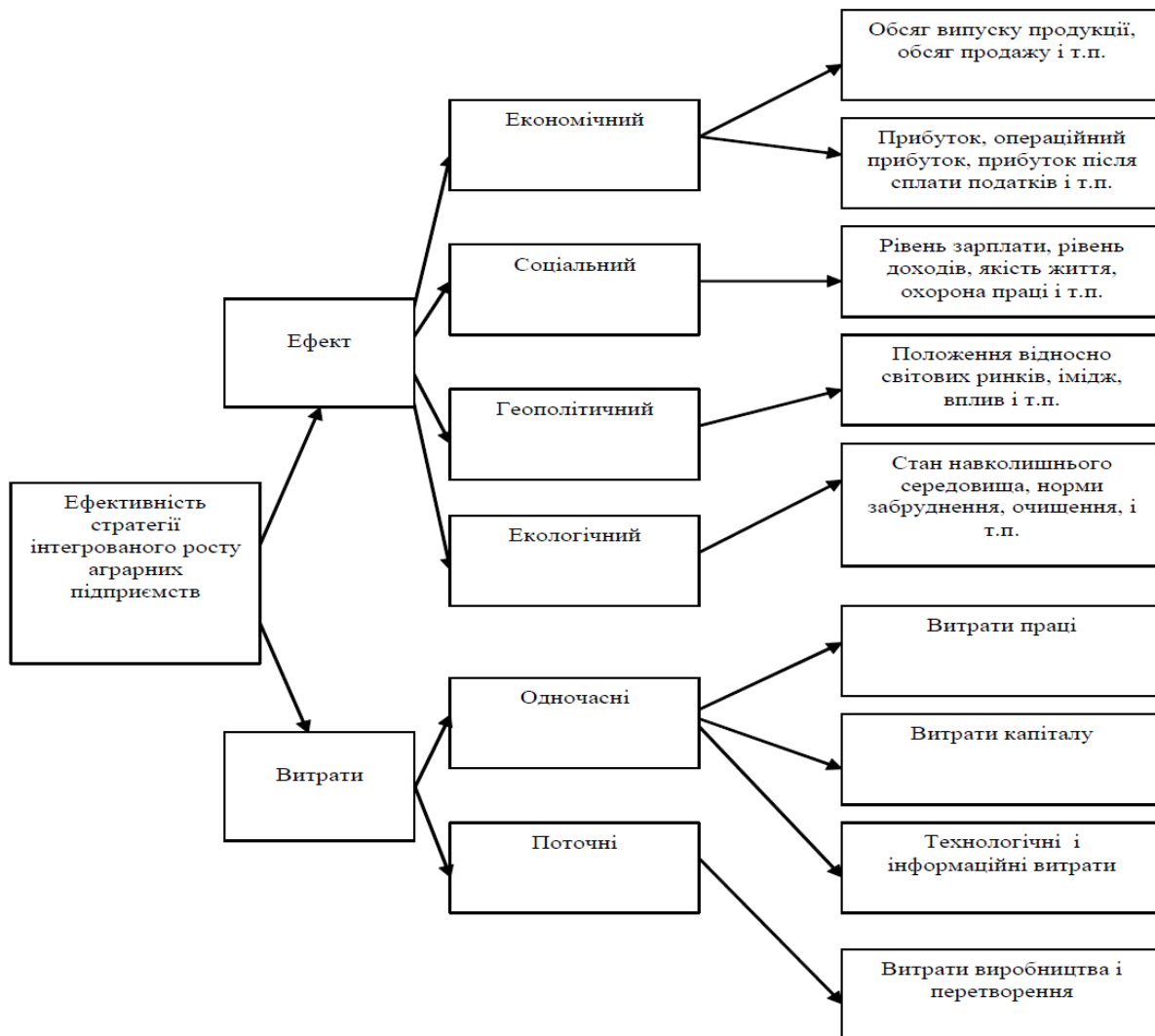

Рис. 2. Елементи, що формують ефективність стратегії інтегрованого росту аграрних підприємств

Формування вигідних умов для кожного регіону дуже специфічне [3, с. 9]. Секрет економічного успіху не може бути пояснений тільки лише високотехнологічною орієнтацією його виробничої структури. Успіх може бути обумовлений швидким поширенням інновацій на всі сегменти регіональної економіки, починаючи з постачальників. Ріст відбувається за рахунок підвищення рівня ефективності використання усіх виробничих факторів. Розвиток таких регіонів пов'язан зі зміною економічних і технологічних умов: переключення уваги з транспорту на комунікації, із виробництва товарів на ефективне використання нових знань у процесі виробництва, на організацію фірм і ринків ("інституціональний капітал") [4, с.5]. Ці фактори пояснюють

зсунення акцентів при формуванні стратегії інтегрованого росту з аграрного до інноваційного, що змінює їх секторальну і галузеву структуру, тобто центр ваги зміщається від виробництва в звичному розумінні до видів діяльності, пов'язаних з новими знаннями й організацією діяльності. Таким чином, інноваційний розвиток регіонів пов'язаний з формуванням "інноваційних ядер", що базуються на нових знаннях і дослідницьких центрах. Необхідно враховувати інституціональну взаємодію всередині регіону, тому що саме вона визначає "правила гри" економічного розвитку. Вивчення географічної структури важливо також із погляду обліку впливу основних виробничих факторів: наявності матеріальних і фінансових ресурсів, трудового потенціалу, транспортної мережі, величини трансакційних витрат ринкових угод. Другим позитивним ефектом, характерним для даної стратегії, є ефект охоплення. У загальному випадку ефект охоплення виникає при існуванні фактора виробництва, що може бути використаний одночасно для виробництва декількох видів продукції. Цей фактор характеризується багатофункціональною природою. При інтеграції факторів росту ефект охоплення значно підсилюється, оскільки виникає можливість використовувати багатофункціональний фактор на найрізноманітніших підприємствах, технологічно пов'язаних один з одним.

Висновки. Ефективний розвиток аграрних підприємств у рамках стратегії інтегрованого росту та визначенням основних організаційно-економічних чинників пов'язано з виникненням у його рамках ряду позитивних ефектів, у першу чергу, ефекту масштабу виробництва, охоплення та синергії. Його основою служить наявність у виробничому комплексі інноваційного ядра для виробництва визначеного виду продукції. При дії цих ефектів неприбуткові підприємства комплексу можуть перебороти нижню границю рентабельності за допомогою спеціалізації, що забезпечує підвищення продуктивності праці й зниження собівартості вироблених благ. Таким чином, підприємства одержують додаткові конкурентні переваги, що мають довгострокову основу.

Задля подальшого дослідження даного питання актуальним є визначення технологічного ядра бізнесу для визначення виробництва перспективного виду продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві: Монографія. Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2008. 340 с.
2. Ільчук М.М., Нікітченко С.О. Перспективи ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах поглиблення інтеграції. *Біоресурси і природокористування*. 2012. № 3/4. С.117-125.
3. Малік М.Й., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологічнобезпечного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 3 – 11.
4. Саблук П.Т., Калетнік Г.М., Кваша С.М. Національна доктрина продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 3-11.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ТА РЕЗЕРВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Иванова А.

Определены основные направления оценки эффективности развития аграрных предприятий. Обоснованно виды функциональной эффективности структурных изменений на уровне аграрного предприятия. С целью оценки эффективности и, исходя из стратегического подхода необходимости интеграции всех компонентов развития аграрных предприятий, обоснован агрегированный индекс эффективности развития аграрного предприятия. Определены элементы, формирующие эффективность стратегии интегрированного роста аграрных предприятий

Ключевые слова: *эффективность развития; стратегия интегрированного роста; виды функциональной эффективности структурных изменений; критерии эффективного развития предприятия.*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FACTORS AND RESERVES TO INCREASE THE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ACTIVITIES

Ivanova A.

The effectiveness of the agricultural enterprise. - the most important qualitative characteristic of the enterprise. This is a category that expresses compliance of the results and expenses of the enterprise with the goals of the activity and interests of owners. Economic assessment efficiency of the enterprise on the basis of indicators, which characterizes the effectiveness of various aspects of the enterprise, allows not only to find out how this result is obtained, but also to find ways to improve it. In turn, there is a definition of general reserves for improving economic efficiency, they are largely due to both the specifics of business activity and the stages of its production. Increasing economic efficiency, consider the unused cases of increasing the solution per unit of aggregate expenditures by making better use of all types of resources in the enterprise. Under market conditions, enterprises have gained full operational independence in choosing what and how much to produce, with whom to cooperate and to whom to sell their products, how to organize and plan processes accordingly. It is clear that this discretion is granted for the proper consideration of the market situation, its needs and requirements. The company strives to improve the efficiency of its operations, but only understanding of what depends on this efficiency can lead to positive results. Properly chosen production strategy and proper outputs provide the desired volume of sales and corresponding profits. Therefore, the activity of the company, finally, is rigidly determined by the overall economic situation, industry proportions and solvent demand of the population. The effectiveness of the enterprise depends on many factors, so the planning process must be preceded by a thorough analysis of both the existing situation and the capabilities of the enterprise. Thus, enterprise efficiency is a complex concept that reflects the end results of the use of resources over a period of time, the main feature of which may be the need to achieve the goal of production

and economic activity of agricultural enterprises with the least cost of social work or time. Successful implementation of the enterprise development strategy implies the implementation of effective, efficient and competitive economic activity. The main factors for improving the efficiency of agricultural enterprises are to increase its technical level, improve management, organization of production and labor, change the volume and structure of production, improve the quality of natural resources and more. Efficiency improvement is possible only if a quality management system is formed, which in turn implies the imposition of strict requirements on managers at all levels. So, nowadays, increasing the efficiency of agricultural enterprises is attracting more and more attention. Enterprises in this field need modernization of production as a whole. In turn, the main factors for improving the efficiency of enterprises are to improve its technical level, improve management, organization of production and labor, change the volume and structure of production, improve the quality of natural resources. Only a skillful use of the whole system of these factors can ensure sufficient growth rates of production efficiency.

Key words: *efficiency of development; an integrated growth strategy; types of functional efficiency of structural changes; criteria for effective enterprise development.*